

AVRUPA BİRLİĞİ - RUSYA İLİŞKİLERİNDE İNSAN HAKLARI

HUMAN RIGHTS IN EUROPEAN UNION - RUSSIA RELATIONS

İLHAN ARAS*

ÖZ

Avrupa Birliği, uluslararası politikanın diğer birçok aktörü gibi dış ilişkilerinde bazı ilkelerle hareket etmektedir. Normatif bir güç olarak tanımlanan Avrupa Birliği için dış politikada en önemli ilkelerden biri de insan haklarıdır. Avrupa Birliği-Rusya ilişkilerinde de insan hakları konusu belli noktalarda gündeme gelmektedir. Bu çerçevede çalışmada öncelikle Avrupa Birliği-Rusya ilişkilerindeki insan haklarının önemi aktarılmıştır. Sonraki bölümde ise, insan hakları alanındaki sorunlar ve bu alandaki muhtemel fırsatlar incelenmiştir. Avrupa Birliği ve Rusya kıyaslandığında, Avrupa Birliği-Rusya ilişkilerinde insan hakları konusunu çeşitli girişimlerle gündeme getiren tarafın Avrupa Birliği olduğu görülmektedir. Rusya ise daha ziyade tepkisiz kalarak insan haklarının ilişkide önemli bir rol oynamasına izin vermemektedir. Sonuç olarak, Avrupa Birliği'nin Rusya bağlamında insan hakları alanında geliştirdiği kurumsal mekanizmaların ve maddi yardımların çoğu zaman başarısızlıkla sonuçlandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Rusya, İnsan Hakları, EIDHR.

ABSTRACT

The European Union pays attention to some principles in its foreign relations like many other actors of international politics. One of the most important principles in the foreign policy of the European Union, defined as a normative power, is human rights. In European Union-Russia relations, the issue of human rights comes to the fore in certain points. In this framework, this study initially mentions the importance of human rights in European Union-Russia relations. In the next section, human rights issues and possible opportunities in this area are examined. Compared to the European Union and Russia, it is seen that the European Union is the one that brings human rights issue to the agenda with various initiatives in European Union-Russia relations. Russia, on the other hand, is rather unresponsive and does not allow human rights to play an important role in the relationship. As a result, it is seen that the institutional mechanisms and financial aids developed by the European Union in the field of human rights have often failed.

Keywords: European Union, Russia, Human Rights, EIDHR.

* Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ilhanaras@nevsehir.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5120-8117>

Makale Atf Bilgisi: ARAS, İlhan, (2019). Avrupa Birliği - Rusya İlişkilerinde İnsan Hakları, *Avrasya Etüdleri*, 99-117.

Gönderim Tarihi: 08.12.2018 Kabul Tarihi: 20.05.2019

1. Giriş

Avrupa Birliği (AB), uluslararası politikanın önemli aktörleri ile yürüttüğü ilişkilerinde temelde ekonomik amaçlarla hareket etmektedir. Bunun yanı sıra insan hakları, AB'nin üçüncü ülkelerle ilişkilerinde sıklıkla gündeme getirdiği önemli bir konudur. Bu noktada AB'nin, ABD haricinde Rusya veya Çin gibi büyük güçlerle yürüttüğü ilişkilerinde insan hakları söylemlerini sık sık gündeme getirdiği görülmektedir. Çin ile ilişkilerinde de belirleyici unsurlardan olan insan hakları konusu¹ Rusya ile ilişkilerinde de önemli gündem maddelerinden biri olmakta, AB-Rusya ilişkilerinde belli zamanlarda ön plana çıkmaktadır.

Manners, “Normatif Güç Avrupa (*Normative Power Europe*)” adlı çalışmasında AB'nin küresel politikada fiziksel gücünden ziyade normlar temelinde hareket eden ve bu özelliğiyle ilgili ülkelerde bir dönüşüm meydana getirebildiğinden bahsetmektedir. AB'nin bu çerçevede ürettiği deklarasyonlar, antlaşmalar, kriterler ilgili normun yayılmasını sağlamaktadır. AB'nin normatif temelinde ise, özgürlük, demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi değerlerin yanında insan hakları ve temel özgürlüklere saygı da dikkate alınmıştır. Ayrıca, önemli olan AB'nin normatif bir temeli kabul etmesi değil, bunları yayabilme becerisidir.² Bu çerçevede belirtilen normatif temellerden biri olan insan hakları meselesi AB'nin dış ilişkilerinde önemli bir konu olarak birçok örnekte gündeme gelmektedir.

Freedom House'un 2018 yılı için yayınladığı veriye göre Rusya “özgür değil (*not free*)” ülke kategorisinde değerlendirilmiştir. Rusya, 1'in en özgür 7'nin en az özgür olduğu oranlara göre, siyasi haklar kategorisinde 7/ 7 ve sivil haklar kategorisinde 6/ 7 oranlarına sahip olmuştur. Genel anlamda ise, Rusya'nın özgürlük oranı 6.5/ 7 olmuştur. 0'in en az özgür, 100'ün en fazla özgür olduğu toplam puan değerlendirmesinde ise, 20 puan olarak kabul edilmiştir.³ Buna karşın Smith'e göre AB, dış ilişkilerinde insan haklarını dikkate alan ilk aktör değildir ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren insan haklarını teşvik etme konusunda dünyaya öncülük eden bir aktördür. Diğer aktörler gibi evrensel insan haklarını teşvik eden AB'yi diğerlerinden ayıran unsur ise, insan hakları amacının daha baskın olmasıdır.⁴

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Batılı aktörler, Rusya'daki insan haklarını korumayı ve demokratik yönetimi geliştirmeyi amaçlayan kapsamlı adli ve siyasi reformları ve ekonomik dönüşümü desteklemeye başlamışlardır. AB de

1 İlhan Aras, *Avrupa Birliği ve Çin: Siyasi-Ekonomik İlişkiler*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2018, ss. 134-139.

2 Ian Manners, “Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, Issue 2, 2002, ss. 235-258.

3 Freedom House, *Freedom in the World 2018*, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/russia> Erişim: 1.12.2018

4 Karen E. Smith, *European Union Foreign Policy in a Changing World*, Polity Press, Cambridge, 2003, s. 121.

bu çerçevede hareket etmiştir.⁵ Bu kapsamda çalışmada AB-Rusya ilişkilerinde insan hakları konusu ele alınmıştır. Öncelikle AB-Rusya ilişkilerinin kısa tarihi ve AB'nin dış politikasında insan haklarının yerinden bahsedilecektir. Sonraki bölümlerde AB-Rusya ilişkilerinin gelişiminde insan hakları konusunun gelişimi, insan haklarının taraflar arasında neden olduğu sorunlar ve iki taraf için taşıdığı potansiyel fırsatlar üzerinden analiz edilmiştir. Bu çalışma ile AB-Rusya ilişkilerinde literatürde yeterince ele alınmayan insan hakları boyutu ele alınmıştır.

2. AB Mekanizmalarında İnsan Hakları ve Rusya

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 1991 yılında uluslararası politikada tekrar etkin olmaya çalışan Rusya, AB ile kurduğu ilişkilerde karşılıklı çıkar temelinde siyasi ve ekonomik işbirliğini güçlendirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda Rusya için AB en önemli ticaret ve doğrudan yabancı yatırım yapan ortaklarından biri olurken, AB için Rusya enerji ihtiyacını karşılayan en önemli ülke olmuştur.⁶

Rusya'da daha önce ne federal ne de yerel seviyelerde var olmayan insan hakları kurumları 1993'ten itibaren oluşturulmuştur. Bunlar; Ombudsman, Bölgesel Ombudsman ve Çocuk Hakları Ombudsmanıdır. Ayrıca 1993 tarihli Rusya Federasyonu Anayasası, federal düzeyde Ombudsman Ofisi'nin kurulmasını sağlamıştır. 1997'de ise, İnsan Hakları Komiseriyle ilgili Federal Anayasa Kanunu yürürlüğe girmiştir. Komiser hazırladığı yıllık raporlarını Rusya Federasyonu Devlet Başkanı'na, Federasyon Konseyi'ne, Devlet Duması'na, Soruşturma Komitesi'nin Başkanı ve Genel Savcılığı'na sunmaktadır. İlave olarak, Devlet Duması için farklı insan hakları konularına ilişkin özel raporlar da hazırlayabilmektedir. 1993 yılında kurulan Rusya'nın İnsan Hakları Başkanlık Komisyonu, 2004 yılında Sivil Toplum ve İnsan Hakları Kurumlarının Gelişmesi için Başkanlık Konseyi şeklinde tekrar oluşturulmuştur. 2011 yılında ise, Sivil Toplum ve İnsan Haklarının Gelişimi için Başkanlık Konseyi ismiyle son halini almıştır.⁷ Söz konusu kurumsal yapılar Rusya'da insan hakları alanında faaliyet göstermektedir.

1994 yılında AB-Rusya ilişkilerinin genel çerçevesini belirleyen Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması imzalanmış ancak AB üye devletleri Çeçenistan'da devam

5 Sinikka Saari, "What Went Wrong with the EU's Human Rights Policy in Russia?", *The EU-Russia Centre Review*, EU Human Rights Policy towards Russia, Issue Sixteen, 2010a, s. 17.

6 Stefania Panebianco, "Promoting human rights and democracy in European Union relations with Russia and China", (Ed. Sonia Lucarelli, Ian Manners), *Values and Principles in European Union Foreign Policy*, Routledge, London and New York, 2006, s. 133-134.

7 Larisa Deriglazova, "EU impact on human rights development in Russia, 1992-2012(4): from transitional democracy towards performing democracy", *European Community Studies Association-Canada*, Biennial, 8-10 May 2014, s. 16-17. http://www.ecsa-c.ca/wp-content/uploads/2014/11/5D_Deriglazova.pdf

eden savaşa karşı bir protesto olarak anlaşmanın onaylanmasını geciktirmişler, bu nedenle anlaşma ancak 1997 yılında yürürlüğe girebilmiştir.⁸ AB, Rusya ve Çeçenistan'a karşı dört şart ileri sürmüştür: AGİT'in (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) Çeçenistan'daki varlığının sağlanması, insani yardımın bölgeye erişmesine izin verilmesi, ateşkesin sağlanması ve Rusya'nın bölgesel bütünlüğüne saygı temelinde siyasi bir çözümün aranmasıdır.⁹ AB'nin öne sürdüğü şartlara rağmen anlaşmanın onaylanmasının ertelenmesi sembolik anlamda kalmıştır. Rusya, AB'nin erteleme kararını soğukkanlılıkla karşılamış ve AB'nin şartlarını gerçekleştirmek için çok fazla çaba göstermemiştir. Sonuç olarak AB, öne sürdüğü şartlardan vazgeçmiş ve anlaşma imzalanmıştır.¹⁰

1997 tarihli Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması temelinde gerçekleştirilen AB-Rusya Stratejik Ortaklığı, siyasi bir çerçeve içinde iki tarafın güçlü ticaret ve ekonomik bağlarını şekillendirmektedir. Taraflar arasındaki Modernleşme Ortaklığı da yargı sisteminin işleyişi ve hukukun üstünlüğü alanında diyalogu güçlendirmeyi amaçlamaktadır.¹¹

Haziran 1999'daki Köln Avrupa Zirvesi'nde kabul edilen Ortak Strateji'nin önemli hedefleri olarak AB, Rusya'da demokrasi, hukukun üstünlüğü ve siyasi kurumların güçlendirilmesini dikkate almıştır.¹² Böylece AB tarafından uygulamaya konulan ilk Ortak Strateji Rusya ile yapılmış, AB ve Rusya arasında daha yakın bir işbirliği hedeflenmiş, AB ve üye devletler Rusya'ya yönelik uyum ve işbirliği içinde hareket etmeyi taahhüt etmiştir.¹³

Rusya, BM'nin ve ayrıca Avrupa Konseyi (Council of Europe), AGİT gibi insan hakları alanındaki uluslararası örgütlerin bir parçası olmasının ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni imzalayarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) yetkisini kabul etmesinin bir sonucu olarak insan hakları alanında uluslararası insan hakları rejimine dahil bir ülkedir. Buna karşın, AİHM'de en fazla Rusya'dan başvuru olması ülkenin insan hakları karnesini yansıtır niteliktedir. Örneğin, 2017 yılında AİHM'ye en fazla dava başvurusu yapılan ülkeler sıralamasında birinci sıradaki Romanya'nın (9.920) ardından ikinci sırada Rusya (7.747) gelmiştir. AİHM'nin 2017 yılında karara bağladığı dava sayısı 1.068 olurken, 305 karar ile Rusya, hakkında en fazla karar açıklanan ülke olmuştur.¹⁴

8 Panebianco, a.g.m., s. 134.

9 Tuomas Forsberg, Graeme P. Herd, "The EU, Human Rights, and the Russo-Chechen", *Political Science Quarterly*, Vol. 120, No. 3, 2005, s. 460.

10 Saari (2010a), a.g.m., s. 17-18.

11 Eleonora Tafuro, *Can the EU help foster democracy in Russia?*, FRIDE Policy Paper, No: 164, October 2013, s. 1.

12 Panebianco, a.g.m., s. 134.

13 James Hughes, "EU Relations with Russia: Partnership or Asymmetric Interdependency?", (Ed. Nicola Casarini, Costanza Musu), *European Foreign Policy in an Evolving International System The Road Towards Convergence*, Palgrave Macmillan, London 2007, s. 81.

14 Kayhan Karaca, "AİHM'nin 2017 bilançosu açıklandı", 25.01.2018, <https://p.dw.com/p/2rTnS> Erişim 28.11.2018

Bu nedenle Rusya'nın insan hakları alanındaki durumu doğrudan insan haklarıyla ilgili bir uluslararası örgüt olan Avrupa Konseyi için endişe verici düzeydedir.¹⁵

AB özelinde duruma bakıldığında ise, AB'nin dış ilişkilerinde izleyeceği yolu Lizbon Antlaşması üzerinden görmek mümkündür. Buna göre, AB Antlaşması md. 2'de, AB'nin temeli olan değerler şu şekilde ele alınmıştır:¹⁶

“Birlik, insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil olmak üzere insan haklarına saygı değerleri üzerine kuruludur. Bu değerler, çoğulculuk, ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın-erkek eşitliğinin hakim olduğu bir toplumda üye devletler için ortaktır.”

AB'nin uluslararası alandaki eylemlerinde dikkate alması gereken ilkeler ise AB Antlaşması md. 21/1'de şu şekilde belirtilmiştir:¹⁷

“Birliğin uluslararası alandaki eylemi; kurulmasına, gelişmesine ve genişlemesine ilham kaynağı olan ve dış dünyada desteklemeyi hedeflediği şu ilkelere dayanır: demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlüklerin evrenselliği ve bölünmezliği, insan onuruna saygı, eşitlik ve dayanışma ilkeleri ile Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer alan ilkelere ve uluslararası hukukun ilkelerine saygı.”

Belirtilen ilkeler çerçevesinde AB, AB üyesi olmayan ülkelerde insan haklarını desteklemek için birçok araç ve girişim geliştirmiştir:¹⁸

- AB'nin insan hakları ve uluslararası insancıl hukukla ilgili yönlendirici ilkeleri
- 1995'ten beri insan hakları diyalogu ve istişareler
- Ortak Eylemler, Ortak Tutumlar ve kriz yönetim operasyonları (Lizbon Antlaşması öncesi)
- Diplomatik girişimler ve deklarasyonlar
- AB üyesi olmayan ülkelerle işbirliği anlaşmalarında insan haklarıyla ilgili maddeler
- İnsan hakları için Javier Solana'nın kişisel temsilciliği (Lizbon Antlaşması öncesi)
- Avrupa Komşuluk Politikası (*The European Neighbourhood Policy*)
- Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Aracı (*European Instrument for Democracy and Human Rights/ EIDHR*) altında finanse edilmiş eylemler

15 Tafuro, a.g.e., s. 3.

16 Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, *Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma*, Ankara, 2011.

17 Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, a.g.e.

18 Fraser Cameron, Eva van Velzen, "The EU and Human Rights in the Global Context", *The EU-Russia Centre Review*, EU Human Rights Policy towards Russia, Issue Sixteen, 2010, s. 9.

Bu çerçevede Birliğin üçüncü ülkelerle ilişkileri söz konusu ilkeler ve araçlar çerçevesinde dikkate alınmaktadır. Buna karşın insan hakları konusu, belirtilen ilkeler ve araçlarla kusursuz bir şekilde yürütülememekte, zamanın şartlarına göre sorunlar meydana gelmektedir.

Smith'e göre, AB'nin üçüncü ülkelerde insan haklarını teşvik etmesini üç kategoride değerlendirmek mümkündür. İlki, siyasi şartlılıktır. Bu noktada AB'nin ticaret ve katılım anlaşmaları yapmayı, teknik destek ve kalkınma desteği, siyasi diyalog, diplomatik tanıma ve diğer araçları teklif etmesi için genellikle insan haklarına saygıyı şart olarak öne sürdüğü görülmektedir. 1995'ten beri bütün işbirliği ve ortaklık anlaşmaları için insan haklarının iyileştirilmesinin şart olarak öne sürülmesi bu alandaki en iyi örneklerdendir. Buna karşın, ülkelerle imzalanan anlaşmalarda insan haklarına dair hükümlerin konulması çok fazla olmamıştır. İkinci kategori, insan hakları için yardımda bulunmaktır. AB, 1986'da bazı üçüncü ülkelere (Şili, Merkezi ve Doğu Avrupa devletleri vd.) demokratik reformları yapabilmeleri ve insan haklarıyla ilgili konularda gelişim gösterebilmeleri için küçük miktarlarda yardımlar yapmıştır. EIDHR bu kapsamda geliştirilen bir yapı olmuş, dünya çapında geniş bir yelpazede ülkelere yardımlar yapmıştır. AB'nin yardım yaptığı birçok ülkede çatışma veya çatışma olma olasılığının yüksek olması AB'nin demokrasi, insan hakları ve çatışma önleme arasındaki bağı güçlendirdiğini de göstermektedir. Üçüncü kategori ise, diplomatik araçlardır. AB, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası çerçevesinde üçüncü ülkelerdeki insan hakları durumuyla ilgili önemli deklarasyonlar yayınlamakta, diplomatik temsilcilerini ülkelere göndermektedir. Bu çerçevede BM'nin insan haklarıyla ilgili eylemlerine dahil olan AB, BM kararlarında ve organlarında genel anlamda bu yapılarla uyumlu hareket etmektedir. Ayrıca, Çin örneğinin gösterdiği gibi AB'nin birçok durumda üçüncü ülkelerdeki insan hakları ihlallerini önleyebilmek için diplomatik yaptırımlar ve silah ambargoları uyguladığı da görülmüştür.¹⁹

AB için insan haklarıyla ilgili konular, AB-Rusya ilişkilerinin öncelikli bir unsurudur. AB, farklı alanlarda Rus halkının hayatında değişiklikler meydana gelmesi için çeşitli destekler sunmaktadır. Ayrıca, söz konusu destek programının durumuyla ilgili düzenli olarak değerlendirmeler de yapılmıştır. Buna karşın Rusya'nın 1990'lar ve 2000'lerin başında AB ile ilişkileri konusunda yeterince doküman yayınlamadığı görülmüştür. 2010'lara gelindiğinde ise, Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın insan hakları konusunda çok sayıda resmi doküman yayınladığı görülmüştür. Aslında 1990'ların başından beri AB-Rusya ilişkilerini düzenleyen bütün önemli dokümanlarda insan hakları konusu yer almıştır. Söz konusu

---

19 Smith, a.g.e., s. 110-116.

dokümanların incelenmesiyle de iki taraflı ilişkinin değerlendirilmesi ve insan hakları konusunun iç ve dış dinamiklerini gösteren 1990 sonrası dönemde meydana gelen değişiklikler ortaya çıkarılabilmektedir.²⁰

3. İnsan Hakları Konusunun İlişkilerde Yarattığı Sorunlar

AB-Rusya ilişkilerinde sorunlu alanların artmasında ve tartışmalı konuların daha fazla görünür olmasında özellikle AB'nin 2004 tarihli doğuya doğru genişlemesi belirleyici olmuştur. AB doğuya doğru genişledikçe bir anlamda Rusya'ya daha fazla yaklaşmaktadır. Rusya da geçen yüzyılda etkili olduğu bir bölgede AB'nin belirleyici güç olmasını kolaylıkla kabullenemediğinden ilişkiler bazen gergin bir hal alabilmektedir. Dönemin Avrupa Komisyonu Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü yetkilisi Gunnar Wiegand da "AB sınırları Rusya topraklarına yaklaştıkça anlaşmazlıklar daha fazla görünür hale gelmektedir" şeklinde bu durumu belirtmiştir.²¹

Rusya'nın insan hakları politikası, ülkedeki siyasi gelişimin özgün bir iç stratejisi olmaktan ziyade dış baskılardan kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede AB-Rusya ilişkilerinde insan haklarının teşvik edilmesinin önündeki bazı zorluklardan bahsetmek mümkündür. Uzun yıllardır dur-kalk bir ilerlemeyle devam eden, Çeçenistan sorunu nedeniyle yavaşlayan veya Rusya'nın siyasi ve mali istikrarsızlığından etkilenen AB-Rusya ilişkilerinde Batı'nın desteğine rağmen Rusya'daki demokrasi ve insan hakları sorunları çözülememektedir.²²

AB, sürekli olarak Avrasya (*Euro-Asian*) kıtasında insan haklarının en önemli koruyucularından biri olarak çalıştığını vurgularken, Rusya tarafı AB'nin Avrupa kökenli bir insan hakları rejimini inşa edip edemeyeceğini sorunsallaştırmaktadır. Ayrıca AB, Rusya'yı kötü insan hakları şartları nedeniyle eleştirirken, Rusya ise AB'nin insan haklarına ilişkin söylemlerinin AB'nin uyguladığı politikalarla eşleşmesinin sorgulanması gerektiğini belirtmektedir.²³

Rusya'da Avrupalı kimliği ve AB'ye ilişkin tartışmalar da giderek büyümektedir. Bir yandan, Rus siyasi liderleri sürekli olarak Rusluğun derin bir şekilde Avrupalılığa dahil olduğu ve Rusya'nın AB ile demokrasi ve insan hakları gibi değerleri paylaştığı, Rusya'nın kültürel olarak Avrupa'ya ait olduğu ve Rusya'nın insan haklarına verdiği değer Avrupalı'nınki kadar yüksek olduğunu belirtilmişlerdir. Diğer yandan karşıt görüşler olarak, Rusya'nın Avrupa medeniyetinin farklı bir parçası olduğu, AB değerlerini taklit etmekten ziyade Rusya'nın batılı teorilere

20 Deriglazova, a.g.m., s. 2-3.

21 Gunnar Wiegand, "EU-Russian Relations at a Crossroads", *Irish Studies in International Affairs*, Vol. 19, 2008, s. 9.

22 Panebianco, a.g.m., s. 136.

23 Elena Klitsounova, Promoting Human Rights in Russia Through Support to Non-governmental Organizations: How to Improve the Strategies of the European Union, International Policy Fellowship Program, Open Society Institute Hungary 2008, s. 23.

olan ideolojik bağımlılığına son verilmesi ve insan haklarının “Rus versiyonu”nun savunulması gerektiği belirtilmiştir. Bu görüşler, Rusya’daki insan hakları durumuna AB’nin çifte standartlı yaklaşımından ve Rusya’ya yönelik olumsuz insan hakları eleştirilerinden kaynaklanmıştır.²⁴

Bu çerçevede AB için Rusya’daki reformların ilerlemesi bir ortak olarak Rusya’nın güvenilirliği ve ortaklığın geleceğine ilişkin beklentilerin önemli bir göstergesidir. Buna karşın, AB üye devletlerinin kısa dönemli ekonomik kazançları Rusya’ya karşı vurgulanan değerlerin teşvik edilmesine zarar vermektedir. Bu nedenle, birçok AB üye devletinin Rusya ile güçlü ekonomik ve enerji bağları olması AB’nin insan hakları ve demokrasi taleplerini zayıflatmaktadır.²⁵ “AP üyeleri bana ‘enerji ile insan haklarını değiş tokuş etmemiz gerektiğini’ söyledi diyen dönemin Avrupa Komisyonu Genişlemeden Sorumlu Komiseri Olli Rehn’in de bu ifadeye aynen katıldığını belirtmesi konunun önemini göstermektedir.”²⁶

AB-Rusya zirvelerinde insan hakları konuları gündeme gelse de bu konular giderek ekonomi ve ticaretin gerisinde kalmaktadır. İnsan hakları diyalogları oluşturarak insan haklarını diğer önemli konulardan ayırmak ve insan haklarını diğer forumlarda gündeme getirmekten kaçınmak siyasi anlamda tutarsızlığa neden olabilmektedir. Birçok AB üyesi devletin enerji, ticaret ve güvenlik alanlarını insan haklarının önünde tutması nedeniyle AB’nin Rusya’ya yaklaşımı bütüncül olmaktan uzaktır. Bu nedenle AB’nin Rusya’ya karşı daha güçlü ve uyumlu bir duruş sergilemeye çalışması gerekmektedir.²⁷

Rusya’nın Avrupa ile sorun yaşadığı konulardan biri de Çeçenistan’daki gelişmelerdir. Rusya, Çeçenistan’da terörle mücadele ettiğini belirterek zaman içerisinde Avrupa ülkelerinin insan hakları tanım ve yaklaşımından uzaklaşmıştır. Rusya’ya göre, insan hakları konuları Rusya’nın kendine özgü iç işleridir. Rusya’yı Çeçenistan’a askeri müdahalesinden dolayı suçlayan AB, çatışmanın hızlı bir şekilde siyasi bir çözüme ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Bu müdahaleler boyunca AB ne Rusya’nın toprak bütünlüğüyle ilgili bir tartışma başlatmış ne de Rus yetkililer üzerinde baskı yaratmak için mali desteğin kesilmesini gündeme getirmiştir.²⁸

1. Çeçenistan Savaşı, AB ve Rusya arasındaki anlaşmanın ertelenmesine neden olurken, 1999’da başlayan 2. Çeçenistan Savaşı, Çeçenistan’daki insan hakları ihlalleriyle ilgili endişeleri daha çok gün yüzüne çıkarmıştır. AB bir yandan

24 Klitsounova, a.g.e., s. 23-24.

25 Tafuro, a.g.m., s. 2.

26 Olli Rehn, *Avrupa’nın Gelecek Sınırları: Türkiye bir köprü mü, Köprübaşı mı yoksa ergime potası mı?*, Çev. O. Şen, H. Kaya, 1001 Kitap, İstanbul 2007, s. 184.

27 Tafuro, a.g.m., s. 3

28 Panebianco, a.g.m., s. 137.

yaptırımlardan bahsederken diğer yandan TACIS²⁹ yardımlarının üçte ikisinin demokrasi ve insan hakları alanına kaydırılmasına karar vermiştir. Rusya ile imzalanacak işbirliği ve bilimle ilgili anlaşmanın onaylanmasını askıya almıştır. AB kurumları Çeçenistan'daki insan hakları ihlalleriyle ilgili açıklamalar yayınlamaya devam etmiştir.³⁰ Bu çerçevede belirtmek gerekir ki, Çeçenistan'da Rus yetkililer tarafından işlenen insan hakları ihlalleri konusunda geçmişte Rusya etkisinde kalan post-komünist Doğu Avrupa ülkelerinin daha fazla eleştirel olduğu görülmektedir. Buna karşın resmi Rusya tepkisi, post-komünist Doğu Avrupa ülkelerinin “insan hakları” konusunda ortak bir anlayış üzerinden hareket etmediğini belirtmektedir.³¹

AB'nin yıllık yayınladığı insan hakları raporları üzerinden de Rusya ile yaşanan sorunu görmek mümkündür. Söz konusu raporlardaki kırılma 2005 yılında yaşanmıştır. Rusya lideri Putin'in ilk döneminde, 2004 yılına kadar, Avrupa Birliği Başkanlığı, Avrupa Komisyonu ve Bakanlar Konseyi Genel Sekreterliği tarafından ortaklaşa hazırlanan AB insan hakları raporları genel anlamda ümit verici olmuştur. Örneğin olumlu bir rapor olarak gösterilebilecek 2000 tarihli AB'nin insan hakları raporunda Rusya'nın insan hakları taahhütlerine bağlı kalması talep edilmekte ve Çeçenistan'daki insan hakları uzmanlarına izin vermesinden duyulan memnuniyet ifade edilmektedir. Ancak 2005 raporunda AB, Rusya'yı rapor içerisinde daha fazla öne çıkararak ayrı bir bölüm şeklinde ele alarak Rusya'daki insan hakları durumuyla ilgili “endişelerini” ifade etmiştir.³²

AB ve Rusya, Haziran 2008'den itibaren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın yerini alması için yeni bir çerçeve anlaşmasını müzakere etmeye başlamışlardır. Söz konusu yeni anlaşma AB-Rusya ilişkileri için yeni bir kapsamlı çerçeve sağlamayı amaçlamakta ve ekonomik işbirliğinden eğitim ve kültüre kadar birçok konuyu kapsamaktadır. Avrupa Komisyonu'nun bilgilendirdiğine göre, Rusya ile yapılan resmi olmayan görüşmelerde Rus yetkililer demokrasi ve insan hakları alanında AB'nin taleplerine karşı çıkmışlardır. Bu çerçevede AP de diğer bütün konuların yanında temel insan haklarına da saygı duyulacak bir anlaşmanın olmasını talep etmiştir.³³

Taraflar arasında devam eden insan haklarına ilişkin istişareler de konumuz açısından önem taşımaktadır. Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu (*International Federation for Human Rights*), AB ve Rusya arasındaki istişarelerle ilgili 2010 yılında bazı değerlendirmeler yapmıştır. Federasyona göre, 2005-2010 arası

29 TACIS: Technical Assistance for Commonwealth of Independent States. TACIS daha sonra ENPI (European Neighbourhood and Partnership Instrument) adını almıştır.

30 Saari (2010a), a.g.m., s. 18.

31 Rick Fawn, “Bashing about Rights? Russia and the ‘New’ EU States on Human Rights and Democracy Promotion”, *Europe-Asia Studies*, Vol. 61, No. 10, 2009, s. 1798.

32 Richard Youngs, Natalia Shapovalova, EU Human Rights Policy Towards Russia, Directorate-General For External Policies of the Union Directorate B Policy Department Study, European Parliament, Belgium 2011, s. 15.

33 Youngs, Shapovalova, a.g.e., s. 9

dönemde 11 toplantı yapılmış, bu toplantılara aktif katılan ve doğrudan muhatap olan sekiz Rus insan hakları savunucusu suikaste uğramıştır. Bu nedenle Federasyona göre, AB-Rusya arasındaki insan hakları istişareleri ne Rusya'daki insan haklarının gelişmesine katkı sağlamış ne de insan hakları savunucularına destek artmıştır. Ayrıca insan hakları alanına katkı sağlamadığı gibi, Rusya'nın AB ile yaptığı istişareleri iyileştirme ve kendi insan hakları sorunlarını düzeltme konusunda ne kadar isteksiz olduğunu göstermiştir.³⁴

AP'ye göre, AB ve Rusya arasındaki istişarelerle ilgili olarak yapılan eleştirileri üç noktada açıklamak mümkündür. Buna göre ilk olarak Rusya tarafından İçişleri Bakanlığı, adalet ve emniyet teşkilatında insan haklarıyla ilgili yetkililer olmasına karşın sadece Dışişleri Bakanlığı yetkilileri toplantılara katılmaktadır. AB sözü konusu yetkilileri de toplantılarda görmek istediğini belirtse de, Rusya bu öneriyi kabul etmemektedir. Bu durum da toplantılarda konuyla ilgili derinlemesine tartışmaların yapılmasına engel olmakta ve Rus diplomatların bu konu üzerinde durması engellenmiş gibi bir görünüme neden olmaktadır. Bu konuda yapılan "Avrupalı bürokratlar tartışmalarla ilgili konulara hazırlıklar yapmakta ve sunmaktadır ancak Rus yetkililer sürekli olarak standart diplomatik cevaplar vermektedir." eleştirileri durumu açıklamaktadır. İkinci eleştiri ise, AB ve Rusya'daki sivil toplum örgütlerinin istişarelere dahil olmamasıdır. AB her ne kadar sivil toplumun sürece katılmasını talep etse de Rusya tarafından bu istek reddedilmektedir. Son eleştiri ise, Rusya'nın istişare toplantılarının kendi topraklarında yapılmasını reddetmesi ve bu toplantıların sürekli olarak AB tarafında yapılmasıdır.³⁵

Klitsounova, AB'nin Rusya'daki insan haklarıyla ilgili yaklaşımına yeni öneriler getirmekte ve üçlü bir politika önermektedir. Öncelikle AB, Rusya ile yaşadığı insan haklarıyla ilgili sorunlara rağmen Rusya ile ilişkilerini sürdürmektedir. Ancak söz konusu ilişki iki taraf için de beklenen düzeyde olmamıştır. AB, insan hakları alanında teşvik edici bir güç olmak istiyorsa Rusya ile insan haklarıyla ilgili konularda konuşmanın yeni bir yolunu bulmalıdır. AB öncelikle Rusya'daki hızlı bir politika değişimiyle ilgili gerçekçi olmayan beklentileri bir kenara koymalıdır. Rusya'nın insan hakları alanında sağlamak istediği ilerleme ancak yavaş bir şekilde olmalıdır. İkinci olarak AB, insan haklarıyla ilgili diğer uluslararası örgütlerle birlikte hareket ederek Rusya'ya yaklaşmalıdır. AB ve Rusya arasında insan haklarıyla ilgili doğrudan bir diyalog geliştirmek zor olduğundan Rusya ile var olan diyalog ve insan hakları rejimlerini kullanma fırsatları değerlendirilebilir. Rusya'nın Avrupa kıtasının değerlerini paylaştığı üzerinde durulabilir. Üçüncü olarak da, AB'nin Rusya'daki insan hakları alanındaki sivil toplum örgütlerine desteğinin devam etmesi önemlidir.³⁶

34 Cameron, Velzen, a.g.m, s. 11.

35 Youngs, Shapovalova, a.g.e., s. 11.

36 Klitsounova, a.g.e., s. 38.

Saari, AB'nin Rusya'daki insan hakları teşvikinin etkisiz, tutarsız ve AB dışında daha az popüler hale geldiğini ve Rusya'ya yönelik insan hakları politikasında üç önemli hata yaptığını belirtmektedir. İlk olarak, AB, Rusya'daki insan hakları ihlallerine daha hızlı, tutarlı ve uyumlu bir tepki vermelidir. Ancak AB'nin Rusya'ya karışık mesajlar göndermekte ve tutarlı bir politika geliştirmekten uzak kaldığı görülmektedir. İkincisi, AB'nin fonlama planlarının çok karmaşık ve bürokratik olmasının Rus toplumuyla zayıf bağlantılara sahip olmasına neden olmasıdır. Böylece Rus yetkililer için AB'nin bu şekildeki girişimlerini Avrupalı ülkelerin çıkarlarına hizmet eden ve Rusya'nın aleyhine olan şekilde göstermek daha kolay olmaktadır. Son hata ise, AB'nin post-komünist ülkelerin hepsinin benzer bir geçiş sürecini yaşadığını ve karşılaşılan zorlukların da ülkeden ülkeye çok fazla değişmediğini kabul etmesidir.³⁷

Avrupa Komisyonu'nun 2007-2013 Dönemi Rusya Ülke Strateji Raporu her ne kadar AB-Rusya ilişkilerinde insan hakları ve demokrasinin önemini vurgulasa da iki taraf arasındaki diğer stratejik çıkarlarda olduğu gibi bu konular amaçlar şeklinde açık bir şekilde belirlenmemiştir.³⁸

Konuyla ilgili önemli bir örnek de ABD tarafından kabul edilen Magnitsky Yasası'dır. Magnitsky Yasası, 2009 yılında Rus bürokratlarının vergi kaçırıldığı iddiasının ortaya atılması üzerine gözaltına alınan ve yargılamayı beklerken Rusya'da hapisteyken ölen avukat Sergei Magnitsky'ye karşı olaydan sorumlu olanların mal varlıklarının dondurulmasını ve vize yasağını getirmişti. Avrupa Parlamentosu tarafından da desteklenen benzer bir uygulama AB'de de tartışılmış ve 2012 yılında Magnitsky'nin ölümünden sorumlu tutulan yetkililere yaptırım uygulamayı amaçlayan yasa onaylanmıştır. Böylece AP, Rusya'daki insan hakları ihlallerine dikkat çekmiştir. AB tarafından kabul edilen Magnitsky Yasası, Magnitsky'nin ölümünden sorumlu olan 60 Rus yetkiliye vize sınırlaması getirilmesini ve bu kişilerin Avrupa'daki mal varlıklarının dondurulmasını öngörmüştür.³⁹ AB'nin Magnitsky Yasası, gerek coğrafi olarak Rusya'ya daha yakın olması gerekse de Rusya için ekonomik olarak daha önemli olması nedeniyle ABD'nin uygulamasından daha etkili olarak görülmüştür. Ayrıca, AB'nin Rusya'ya karşı bu şekilde hareket etmesi Azerbaycan ve Kazakistan gibi ülkelere ekonomik ve enerji bağlarına rağmen AB'nin yaptırımlar uygulayabileceğini gösteren bir mesaj olmuştur.⁴⁰

37 Saari, (2010a), a.g.m., s. 22.

38 European Commission, *Country Strategy Paper 2007-2013: Russian Federation*, Brussels, European Commission, 2007; Ana Daskalova, *To Be or Not to Be a Normative Power: The EU's Promotion of Human Rights and Democracy in Russia*, Bruges Regional Integration & Global Governance Papers 2, 2013, s. 10.

39 Euronews, "Avrupa Parlamentosu Magnitsky yasağını onayladı", 24.10.2012, <http://tr.euronews.com/2012/10/24/avrupa-parlamentosu-magnitsky-yasasini-onayladi> Erişim 25.11.2018

40 Tafuro, a.g.m., s. 2

Rusya, 2012 yılında AB üye devletlerindeki insan haklarının durumuyla ilgili Duma'daki komite oturumlarını ve AB üye devletlerindeki insan haklarıyla ilgili Rus Dışişleri Bakanlığı tarafından yıllık raporlar hazırlama uygulamasını başlatmıştır.⁴¹ Rusya ayrıca azınlıklar, Romanlar, medya özgürlüğü, burka yasakları gibi AB içindeki insan hakları konularının arttığını belirterek, Rusya'ya karşı çifte standartlı davrandığından dolayı AB'yi eleştirmiştir.⁴² Rusya Federasyonu'nun AB Daimi Misyonu'nda görev yapan bir Rus diplomata⁴³ göre, AB sürekli olarak demokratik standartları ihraç etmeye çalışırken kendi içinde yani üye devletlerinde meydana gelen sorunları ihmal etmektedir. AB, teşvik ettiği demokrasi ve insan haklarını kendisi dikkate almamaktadır. Örneğin, Baltık devletlerinde Rusça konuşan insanların temel insan haklarının ihlal edilmesiyle ilgili Rusya, giderek daha güçlü bir tonda tepkisini ortaya koymaktadır. Bu nedenle de Rusya, AB'nin Baltık ülkelerindeki diğer insanlara tanınan temel siyasi hakların Rusça konuşan insanlardan mahrum edildiğini iddia etmektedir.⁴⁴ Benzer bir eleştiriyle AB'nin kendi üye devletlerine yaklaşımına dikkat çeken Bindman, AB'nin 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması'na kadar Temel Haklar Şartı'nı antlaşmaların bir parçası yapmadığını ve Temel Haklar Ajansı'nın da yine 2007'de kurulduğunu belirtmiştir.⁴⁵

AB'nin Rusya'ya yönelik insan hakları yaklaşımının başarısız olduğunu öne süren Daskalova, bu başarısızlığı iki nedene bağlamaktadır. İlki Rusya'nın, AB'nin insan haklarıyla ilgili olarak kendisine yönelttiği girişimleri ve söylemlerini ulusal egemenliğine saygısızlık ve iç işlerine müdahale olarak görmesidir. İkincisi, AB'nin Rusya'ya karşı enerji noktasındaki bağımlılığının Rusya'daki insan hakları ve demokrasi konularına çok fazla eleştirel yaklaşamamasına neden olmasıdır.⁴⁶ AB'yi, gerçek anlamda AB üye devletlerini, Avrupa Konseyi veya AGİT gibi örgütlerden ayıran temel noktalardan biri olan Rusya'nın enerji tedarikine bağımlılığı AB'nin Rusya'ya karşı söylemlerinin eylemleriyle desteklenmemesine de neden olmaktadır.⁴⁷ Bu durum da, ekonomi-politik gerçeklerin ideal yaklaşımların önüne geçebilmesine önemli bir örnek olmaktadır.

Rusya'nın özellikle ekonomik olarak güçlenmesi ve daha fazla kendine yeten ve kendine güvenen bir ülke haline gelmesi de AB tarafından teşvik edilen kuraları dikkate almamasına neden olmaktadır.⁴⁸

41 Raluca Răducea, "A Human Rights Perspective on Russia's Foreign Policy", *The Romanian Journal of Society and Politics*, Vol. 12, Issue 1, 2017, s. 117.

42 Cameron, Velzen, a.g.m, s. 8.

43 Atfı yapılan kaynakta ismi belirtilmemiştir.

44 Daskalova, a.g.e., s. 10.

45 Eleanor Bindman, "The EU's human rights policy in Russia: more than rhetoric?", 30.09.2010. <https://www.opendemocracy.net/od-russia/eleanor-bindman/eu%E2%80%99s-human-rights-policy-in-russia-more-than-rhetoric> Erişim 25.11.2018

46 Daskalova, a.g.e., s. 13, 28.

47 Bindman, a.g.m.

48 Daskalova, a.g.e., s. 14.

2014 yılında başlayan Rusya'nın Kırım'ı kendi toprağı haline getirmesiyle sonuçlanan gelişmeler, AB'nin soruna yaptırımlar çerçevesinde dahil olmasına⁴⁹ ve Kırım'daki insan hakları ihlalleriyle ilgili yaptığı çok sayıda söyleme de neden olmuştur. Çok sayıda ve tekrarlayan açıklamalara bir örnek olarak AB Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini'nin Mart 2019'daki Kırım'daki insan hakları durumunun kötüye gittiğine dair açıklamalarını vermek mümkündür. Mogherini, Kırım'da barışçıl toplanma hakkından ifade özgürlüğü hakkına kadar temel özgürlüklerin sınırlandırıldığını ve AB'nin uluslararası insan hakları standartlarına uyulması çağrısını, ihlallerin soruşturulması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁰

4. İnsan Hakları Alanında Teşvikler ve Fırsatlar

AB-Rusya ilişkilerini düzenleyen bütün dokümanlarda insan haklarıyla ilgili doğrudan atıflar yer almıştır. 1997 tarihli Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ekonomik boyuta ilk defa siyasi diyalog konusunu eklemiştir. Siyasi diyalogdan kastedilen ise, başta azınlık hakları olmak üzere insan hakları ve demokrasinin ilkelerinin dikkate alınmasıyla ilgili olarak taraflar arasında işbirliğinin kurulmasıdır.⁵¹ Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın birinci maddesi, ortaklığın Rusya'nın demokrasisini güçlendirme çabalarını destekleyeceğini ve siyasi ve ekonomik özgürlükleri güçlendirmeyi amaçladığını belirtmiştir. Anlaşma'nın ikinci maddesine göre, Helsinki Nihai Senedi ve yeni bir Avrupa için Paris Şartı'nda belirtilen insan hakları ve demokratik ilkelere saygı duyulması hususu tarafların iç ve dış politikalarının temelini oluşturur ve bu anlaşmanın ve ortaklığın temel unsurunu oluşturur.⁵²

AP'nin Eylül 2016'da yayınladığı "Rusya'da İnsan Hakları: Tünelin Sonunda Işık Yok" başlıklı metinde, Rusya'daki insan hakları ihlalleri belirtilmiş ve AP'nin duruma yaklaşımı "tünelin sonunda ışık yok" şeklinde nitelendirilmesinden de görülebileceği gibi olumsuz olmuştur. AP, Rusya'nın 18 uluslararası insan hakları antlaşmasının 11'ini imzaladığını⁵³, bunun Avrupa ülkelerinin gerisinde olduğunu ancak sadece 5 antlaşma imzalayan Amerika Birleşik Devletleri ile kıyaslandığında iyi olduğunu belirtmiştir. Rusya için olumlu bir durum da Rusya anayasasında

49 İlhan Aras, "Avrupa Birliği'nin Kırım'ın İlhakına Bakışı: Rusya'ya Yönelik Yaptırımlar", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 14, Sayı 53, 2017, ss. 29-50.

50 Council of the EU, Declaration by the High Representative Federica Mogherini on behalf of the EU on the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, 17/03/2019, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/03/17/declaration-by-the-high-representative-federica-mogherini-on-behalf-of-the-eu-on-the-autonomous-republic-of-crimea-and-the-city-of-sevastopol/>

51 Panebianco, a.g.m., s. 135.

52 Agreement on Partnership and Cooperation establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of one part, and the Russian Federation, of the other part, 28.11.1997, Official Journal of the European Communities L 327/3.

53 Detaylı bilgi için bkz. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, <http://indicators.ohchr.org/>

madde 15(4) ile insan hakları ve diğer alanlardaki antlaşmaların Rusya'nın hukuk sisteminin parçası olması ve ulusal hukuka nazaran önceliğe sahip olmasıdır.⁵⁴

Saari, AB-Rusya ilişkilerinde insan haklarıyla ilgili konuların gelişimi için 3+3 öncelik gündemi önermiştir. Buna göre, AB ve Rusya insan haklarıyla ilgili kendilerinin ayrı ayrı önerdikleri üçer öncelikli konu belirleyecek böylece gündemdeki 3+3 konu iki taraf için de kabul edilmiş bir hal alacaktır. Önceliklerin belirlenmesinin ardından iki taraf da detaylı eylem planlarını hazırlamalı ve bu konularda aktif işbirliğine başlamalıdır. Belirlenen öncelikler ve eylem planları kamuoyu tarafından da tartışılmalı böylelikle sivil toplum aktörleri ilerlemeyi izleyebilmelidirler. Öncelikli konulardan her biri için üç yıllık bir süre belirlenmeli ve nihayetinde gündem değerlendirilerek, gerekirse ilgili konu tekrar ele alınmalıdır.⁵⁵

Saari, AB'nin Rusya'daki insan haklarını teşvik etmek için kullandığı araçları şu şekilde belirtmiştir:⁵⁶

-Açıklayıcı diplomatik araçlar (Avrupa Komisyonu, Avrupa Konseyi ve Avrupa Parlamentosu tarafından insan haklarına ilişkin yapılan açıklamalar, deklarasyonlar, diplomatik girişimler⁵⁷)

-Baskı araçları (yaptırımlar, askıya almalar, yeniden yönlendirme yardımı): AB, Ocak 1995'te Rusya ile imzalayacağı geçici anlaşmanın imzalanmasını altı ay geciktirmiştir. Çeçenistan'daki insan hakları ihlallerinden dolayı da 2000 yılında bir yıllığına insan hakları için TACIS teknik desteğini Rusya'dan farklı bir ülkeye yönlendirmiştir.

-Sivil toplum aktörleri ve kurumları inşası için katkı sağlanması (TACIS, ENPI, EIDHR)

-İki taraflı, AB ve Rusya'da insan hakları durumlarına ilişkin insan hakları istişareleri (Mart 2005'ten beri yılda iki defa)

-Kamu diplomasisi araçları (Avrupalı siyasetçiler ve yetkililer tarafından medyadaki yorumlar, Avrupa Parlamentosu'ndaki kamu tartışmaları, Rus insan hakları savunucuları için desteğin ifade edilmesi)

AB İnsan Hakları Diyalogu, BM İnsan Hakları Komisyonu'nun Çin'deki insan hakları ihlallerini ele almakta yetersiz kalması üzerine AB tarafından başlatılan bir girişim olarak önce Çin'de, ikinci olarak da İran'da faaliyet yürütmüştür. İnsan

54 European Parliament, Human Rights in Russia: No light at the end of the tunnel, Briefing, September 2016, s. 2. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/589768/EPRS_BRI\(2016\)589768_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/589768/EPRS_BRI(2016)589768_EN.pdf)

55 Sinikukka Saari, The call for a 'dignified' EU foreign policy > How to promote human rights in Russia?, *The Finnish Institute of International Affairs*, 7, 2010b, s. 2. https://storage.googleapis.com/upi-live/2017/01/fiia_comment_7_2010.pdf

56 Saari, (2010a), a.g.m., s. 16.

57 Bu çerçevede Avrupa Parlamentosu'nun Rusya'daki insan haklarıyla ilgili daha sert bir tutum takındığını, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Konseyi'nin daha yumuşak bir yaklaşım sergilediğinden bahsetmek mümkündür. Bkz. Saari, (2010a), a.g.m., s. 18.

Hakları Diyalogu'nun temel nitelikleri 2001'de kabul edilmiş, 2004'te değiştirilmiştir. Ülkedeki insan hakları durumunu geliştirmek ve ülkedeki insan haklarıyla ilgili iletişim kanallarını açık tutmak şeklinde özetlenebilecek amaçlarla hareket eden AB İnsan Hakları Diyalogu'nun üçüncü ülkesi Kasım 2004'teki AB-Rusya zirvesinde kararlaştırıldığı gibi Rusya olmuştur. Ancak diğerlerinden farklı olarak yılda iki defa uzman yetkililerle toplanılacak İnsan Hakları İstişareleri'nde (*Human Rights Consultations*) öncekilerde olduğu gibi "Diyalog (Dialogue)" Rus yetkililer tarafından Çin ve İran gibi ülkelerle aynı kategoride değerlendirilmek istemediği için reddedilmiş, bu yüzden "İstişare (*Consultations*)" kelimesi tercih edilmiştir. Rusya, Rus Dışişleri Bakanlığı İnsani İşbirliği ve İnsan Hakları Departmanı yetkilileri; AB ise mevcut ve değişen AB Başkanlığı, Avrupa Komisyonu ve AB Konseyi'nden gelen yetkililerden oluşacaktır.⁵⁸

2005'ten beri AB ve Rusya arasında altı ayda bir yapılan insan hakları istişareleri; basın özgürlüğü kısıtlamaları, gazetecilere yönelik saldırılar, yargının bağımsızlığı, sivil toplum kuruluşlarının ve sivil toplumun durumu, Kuzey Kafkasya'daki gelişmeler şeklinde birçok konuda çeşitli görüşmelerin yapılmasını sağlamaktadır. Söz konusu istişareler her ne kadar sorunlu alanlarda ilerleme kat edilmesini sağlamanın yanı sıra Rusya için tabu olarak görülen konular haricinde Rusya'daki insan hakları savunucuların çok fazla ihtiyaç duyduğu desteği de sunmaktadır. Ayrıca, yapılan toplantıların Rusya'nın Avrupa Konseyi ve AGİT gibi örgütlerde yürüttüğü resmi politikası üzerinde uzun dönemli bir etkisi olacağından da bahsetmek mümkündür.⁵⁹ Söz konusu istişarelerde iki tarafta birbirlerinin insan hakları durumunu gündeme getirerek AB-Rusya Modernleşme Ortaklığı bağlamında hukukun üstünlüğü, polis ve adli reform, sivil toplum ve uluslararası insan hakları forumlarında işbirliği kurulması ve ayrımcılığa karşı mücadele edilmesini ele almaktadırlar. AB için ifade ve toplanma özgürlüğü, emniyet teşkilatının kötü muamelesi ve hapisane şartları gibi konularda Rusya'daki duruma dikkat çekmek önemli olmuştur.⁶⁰

AB'nin Rusya'daki insan hakları alanında bazı programlarından da bahsetmek mümkündür. İlk olarak Demokrasi ve İnsan Hakları için Avrupa Aracı (*European Instrument for Democracy and Human Rights/ EIDHR*), 1994 yılında Demokrasi ve İnsan Hakları İnsiyatifi adıyla AP tarafından kurularak uluslararası örgütlerin çabalarını ve demokrasi ve insan haklarının gelişmesi için çalışan sivil toplumun eylemlerini desteklemeyi amaçlamıştır. 2006'da İnsiyatif'in adı günümüzdeki halini almıştır. AB üyesi olmayan ülkelerde faaliyet yürüten EIDHR'nin temel amaçlarını şu şekilde belirtmek mümkündür: en fazla risk altında oldukları yerlerde insan

58 Klitsounova, a.g.e., s. 29-30.

59 Wiegand, a.g.m., s. 11.

60 Cameron, Velzen, a.g.m., s. 11.

hakları savunucularını ve insan haklarını desteklemek; insanlık onurunu korumayı temel alan diğer AB insan hakları önceliklerini desteklemek; demokrasiyi desteklemek; AB Seçim Gözlem Misyonerlerini desteklemek; uluslararası ve bölgesel insan hakları araç ve mekanizmalarını desteklemek. EIDHR'nin Rusya'daki projeleri Rus ve Avrupalı hükümet-dışı, kar amacı gütmeyen örgütler tarafından uygulanmaktadır. AB tarafından bu örgütlerin hazırladıkları her bir proje için 100.000-1 milyon Euro arasında bir bütçe tahsis edilmektedir. Projeler, 12-36 ay arasında sürmektedir. Projelerin başladığı 1997 yılından itibaren Rusya için desteklenen projeler 390'ı aşmıştır.⁶¹ EIDHR, 2014-2020 dönemi için 1.332.752.000 Euro tutarında bir bütçeye sahip olmuştur.⁶² Ayrıca belirtmek gerekir ki, ENPI çerçevesinde yapılan yardımlarla ilgili olarak Rusya'nın bu şekilde bir yardım almaktan giderek memnun olmadığı da görülmektedir. Rusya'nın bu memnuniyetsizliği ekonomik gücündeki artış ve yükselen ulusal gururundan kaynaklanmıştır.⁶³ Bu nedenle, küresel politikanın önde gelen aktörlerinden biri olarak insan hakları alanında gelişim göstermesi için maddi yardım almasının Rusya'nın söz konusu aktör imajıyla uyumlu olmamasına dikkat çekmek gerekmektedir.

28-29 Mart 2011'de Rusya ve AB üye devletlerinden 57 sivil toplum temsilcisi ve çok sayıda gözlemci Çek Dışişleri Bakanlığı'nda bir araya gelerek AB-Rusya Sivil Toplum Forumu'nun (*EU-Russia Civil Society Forum / Forum*) kurucu toplantısını yapmıştır. Forum, Rusya ve AB'den hükümet dışı örgütlerden meydana gelen bir ağıdır. Forum'un amacı; sosyal adalet ve insan hakları, hukukun üstünlüğü, çoğulcu demokrasinin ortak değerleri temelinde AB ve Rusya arasındaki bütünleşmeye katkı sağlamak için sivil toplum örgütleri arasındaki işbirliğini güçlendirmektir. Forum'un üyeleri ve destekçileri, AB ve Rusya arasında güçlü bir sivil toplum kurulmasının AB-Rusya arasındaki sorunların çözümüne katkı sağlayacağına inanmaktadır. 2018 itibarıyla Forum; uluslararası örgütlerden 8, Rusya'dan 76 ve AB'den 67 üye ve destekçi örgüt olmak üzere toplamda 151 örgütle birlikte hareket etmektedir. Forum'daki 8 çalışma/uzman gruptan biri de "insan hakları ve hukukun üstünlüğü"dür. Bu grubun temel amaçları; ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, toplantı, ifade ve dernek kurma özgürlüğü, yargı sisteminin bağımsızlığı, terörizmle savaşırken insan haklarını korumaktır. Forum sadece Rusya'daki insan hakları ihlalleriyle değil, Avrupa ülkelerindeki ihlallerle de ilgilenmektedir.⁶⁴

61 European Union External Action, The European Union and the Russian Federation, 21.11.2017, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/35939/european-union-and-russian-federation_en Erişim 8.12.2018

62 Regulation (EU) No 235/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing a financing instrument for democracy and human rights worldwide, Official Journal of the European Union L 77/85, 15.3.2014.

63 Sandra Fernandes, "EU Policies towards Russia, 1999-2007: Realpolitik Intended", (Ed. Nathalie Tocci), *Who is a Normative Foreign Policy Actor?*, Centre For European Policy Studies, Brussels 2008, s. 38-39.

64 EU-Russia Civil Society Forum, <https://eu-russia-csf.org/> Erişim 13.11.2018

5. Sonuç

AB'nin Rusya'ya yönelik insan haklarıyla ilgili eleştirel tutumu, Çin ve Afrika ile ilişkilerinde ayrıca aday ülkelerin AB üyelik sürecindeki ilerlemelerinde de görülmektedir. Bu nedenle, AB'nin Rusya'ya yönelik insan hakları eleştirilerinin AB'nin bütüncül bakış açısının bir parçası olarak görmek gerekmektedir. Rusya ile ilişkilerinde bir yandan maddi anlamda verdiği destek diğer yandan Rusya ile ticaretinin bozulmasını istemeyen üye devletler nedeniyle kimi zaman insan haklarının geri plana atılması AB-Rusya ilişkilerinde insan haklarını farklı bir noktaya koymaktadır. Bu nokta, görünürde olan ancak ilişkilerin geleceğini sarsmayan bir noktadır.

AB-Rusya ilişkilerinde insan hakları konusunun farklı alanlara çekilmesine bir yandan insan haklarını merkeze alarak siyasi ilişkiler şekillendirmeye çalışan AB kurumları diğer yandan Rusya ile ilişkilerinde ticareti temel alan AB üye devletlerinin farklılaşan bakış açıları neden olmaktadır. AB için üyesi ve aday ülkesi olmayan bir ülkeyle insan hakları üzerinden bir tartışma yürütmek başarılı bir sonuç almayı zorlaştırmaktadır. AB'nin dönüştürücü gücünün üyelik veya adaylık durumlarında ancak "vaat" veya "ceza" mekanizmasıyla yürüdüğü dikkate alındığında bu durumların Rusya örneğinde söz konusu olmaması insan haklarına ilişkin tartışmaların sadece söylem düzeyinde kalmasına neden olmaktadır. Bindman'a göre de, Rusya ve Çin gibi ülkelerin AB üyelikleri gündemde olamayacağı için AB'nin normatif bir güç olarak hareket edebilme yeteneği azalmaktadır. Özellikle Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupalı bir model olarak hareket etme isteğinin çok daha az olması AB'nin elini güçlendiren bir durum yaratmıştır.⁶⁵ Kırım'da yaşanan insan hakları ihlalleri konusu da, taraflar arasındaki ilişkide yakın dönem bir örnek olmuş, AB'nin bu konuda Rusya'nın eylemlerini kınayan çağrıları söz konusu olmuştur.

ABD'li diplomat George Kennan, Rusya ile birlikte yaşamanın tek yolunu "Rusların Rus olmasına izin ver" şeklinde özetlemiştir.⁶⁶ AB'nin dönüştürücü rolü ve ilişki yürüttüğü ülkelere talep ettiği insan hakları konuları söz konusu Rusya olunca genel anlamda etkisiz kalmıştır. Bu nedenle, fırsatlardan ziyade sorunların ağır bastığı insan hakları konusu AB'nin eleştirdiği, Rusya'nın çok fazla üzerinde durmadığı ve AB üye devletlerinin ise kendi ekonomilerine zarar vermesine müsaade etmedikleri bir konu olmuştur.

65 Eleanor Frances Bindman, *Economic and social rights within EU-Russia relations: a missed opportunity?*, PhD thesis, University of Glasgow 2013, s. 49.

66 Wiegand, a.g.m., s. 14.

Kaynakça

- Agreement on Partnership and Cooperation establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of one part, and the Russian Federation, of the other part, 28.11.1997, Official Journal of the European Communities L 327/3.
- ARAS, İlhan. Avrupa Birliği'nin Kırım'ın İlhakına Bakışı: Rusya'ya Yönelik Yaptırımlar", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 14, Sayı 53, 2017, ss. 29-50.
- ARAS, İlhan. *Avrupa Birliği ve Çin: Siyasi-Ekonomik İlişkiler*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2018.
- Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, *Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma*, Ankara, 2011.
- BINDMAN, Eleanor. "The EU's human rights policy in Russia: more than rhetoric?", 30.09.2010 <https://www.opendemocracy.net/od-russia/eleanor-bindman/eu%E2%80%99s-human-rights-policy-in-russia-more-than-rhetoric> Erişim 25.11.2018
- BINDMAN, Eleanor Frances. *Economic and social rights within EU-Russia relations: a missed opportunity?*, PhD thesis, University of Glasgow, 2013.
- CAMERON, Fraser; Eva van Velzen. "The EU and Human Rights in the Global Context", *The EU-Russia Centre Review*, EU Human Rights Policy towards Russia, Issue Sixteen, 2010, s. 6-15.
- Council of the EU, Declaration by the High Representative Federica Mogherini on behalf of the EU on the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, 17/03/2019, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/03/17/declaration-by-the-high-representative-federica-mogherini-on-behalf-of-the-eu-on-the-autonomous-republic-of-crimea-and-the-city-of-sevastopol/>
- DASKALOVA, Ana. *To Be or Not to Be a Normative Power: The EU's Promotion of Human Rights and Democracy in Russia*, Bruges Regional Integration & Global Governance Papers 2, 2013.
- DERIGLAZOVA, Larisa. "EU impact on human rights development in Russia, 1992-2012(4): from transitional democracy towards performing democracy", European Community Studies Association-Canada, Biennial, 8-10 May, 2014, http://www.ecsa-c.ca/wp-content/uploads/2014/11/5D_Deriglazova.pdf
- EU-Russia Civil Society Forum, <https://eu-russia-csf.org/> Erişim 13.11.2018
- Euronews. "Avrupa Parlamentosu Magnitsky yasasını onayladı", 24.10.2012 <http://tr.euronews.com/2012/10/24/avrupa-parlamentosu-magnitsky-yasasini-onayladi> Erişim 25.11.2018
- European Commission. *Country Strategy Paper 2007-2013: Russian Federation*, Brussels, European Commission, 2007.
- European Parliament, Human Rights in Russia: No light at the end of the tunnel, Briefing, September 2016, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/589768/EPRS_BRI\(2016\)589768_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/589768/EPRS_BRI(2016)589768_EN.pdf)
- European Union External Action. The European Union and the Russian Federation, 21.11.2017 https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/35939/european-union-and-russian-federation_en Erişim 8.12.2018
- FAWN, Rick. "'Bashing about Rights'? Russia and the 'New' EU States on Human Rights and Democracy Promotion", *Europe-Asia Studies*, Vol. 61, No. 10, 2009, s. 1777-1803.

- FERNANDES, Sandra. "EU Policies towards Russia, 1999-2007: Realpolitik Intended", (Ed. Nathalie Tocci), *Who is a Normative Foreign Policy Actor?*, Centre For European Policy Studies, Brussels, 2008, s. 37-41.
- FORSBERG, Tuomas; Graeme P. Herd. "The EU, Human Rights, and the Russo-Chechen", *Political Science Quarterly*, Vol. 120, No. 3, 2005, s. 455-478.
- Freedom House, *Freedom in the World 2018*, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/russia> Erişim: 1.12.2018
- HUGHES, James. "EU Relations with Russia: Partnership or Asymmetric Interdependency?", (Ed. Nicola Casarini, Costanza Musu), *European Foreign Policy in an Evolving International System The Road Towards Convergence*, Palgrave Macmillan, London, 2007, s. 76-94.
- KARACA, Kayhan. "AİHM'nin 2017 bilançosu açıklandı", 25.01.2018, <https://p.dw.com/p/2rTnS> Erişim 28.11.2018
- KLITSOUNOVA, Elena. *Promoting Human Rights in Russia Through Support to Non-governmental Organizations: How to Improve the Strategies of the European Union*, International Policy Fellowship Program, Open Society Institute Hungary, 2008.
- MANNERS, Ian. "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, Issue 2, 2002, s. 235-258.
- PANEBIANCO, Stefania. "Promoting human rights and democracy in European Union relations with Russia and China", (Ed. Sonia Lucarelli, Ian Manners), *Values and Principles in European Union Foreign Policy*, Routledge, London and New York, 2006, s. 130-146.
- RĂDUCEA, Raluca. "A Human Rights Perspective on Russia's Foreign Policy", *The Romanian Journal of Society and Politics*, Vol. 12, Issue 1, 2017, s. 109-126.
- Regulation (EU) No 235/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing a financing instrument for democracy and human rights worldwide, Official Journal of the European Union L 77/85, 15.3.2014.
- REHN, Olli. *Avrupa'nın Gelecek Sınırları: Türkiye bir köprü mü, Köprübaşı mı yoksa ergime potası mı?*, Çev. O. Şen, H. Kaya, 1001 Kitap, İstanbul, 2007.
- SAARI, Sinikukka. "What Went Wrong with the EU's Human Rights Policy in Russia?", *The EU-Russia Centre Review*, EU Human Rights Policy towards Russia, Issue Sixteen, 2010a, s. 16-25.
- SAARI, Sinikukka. The call for a 'dignified' EU foreign policy > How to promote human rights in Russia?, *The Finnish Institute of International Affairs*, 7, 2010b, https://storage.googleapis.com/upi-live/2017/01/fia_comment_7_2010.pdf
- SMITH, Karen E. *European Union Foreign Policy in a Changing World*, Polity Press, Cambridge, 2003.
- TAFURO, Eleonora. *Can the EU help foster democracy in Russia?*, FRIDE Policy Paper, No: 164, October 2013.
- United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, <http://indicators.ohchr.org/>
- YOUNGS, Richard; Natalia Shapovalova. *EU Human Rights Policy Towards Russia*, Directorate-General For External Policies of the Union Directorate B Policy Department Study, European Parliament, Belgium, 2011.
- WIEGAND, Gunnar. "EU-Russian Relations at a Crossroads", *Irish Studies in International Affairs*, Vol. 19, 2008, s. 9-15.